

SBORNÍK

Technického muzea v Brně

ACTA

Musei technici Brunensis

6



TECHNICKÉ MUZEUM V BRNĚ

Sborník TM 6 vychází v roce 30. výročí založení Technického muzea v Brně. Obsahuje některé výsledky odborné a výzkumné činnosti pracovníků Technického muzea a externích spolupracovníků z let 1987 až 1990, především z dokumentační a prezentační aktivity muzea. Několik statí je věnováno historii technického pokroku. Publikovány jsou zde i vzpomínkové práce. Sborník je tradičně členěn do čtyř oddílů, z nichž poslední je věnován stručnému přehledu o odborné činnosti Technického muzea v uvedených letech.

Lektorovali: PhDr. Petr Šuleř
Ing. Zdeněk Rasl
© Technické muzeum v Brně 1991

ISBN 80-7030-152-X

Studie • Zprávy • Materiály

František Kropáček — Vlastimil Vykydal

Brněnské Technické muzeum veřejnosti

Kulaté výročí vzniku instituce bývá obvykle příležitostí k různým úvahám a bilancím toho, co bylo vykonáno. Pracovníci Technického muzea v Brně zevrubně zhodnotili svou činnost již při oslavách čtvrtstoletí své existence. Třicáté výročí našeho ústavu, které si letos připomínáme, nás vede spíše k zamýšlení nad tím, co bude — jaká nás čeká perspektiva, jakými směry a prostředky budeme naplňovat smysl a poslání muzejní práce ve sféře vědy, techniky a různých výrobních aplikací v příštích letech, letech podstatně odlišných od těch, která jsme dosud prožívali. Hluboké společenské proměny dneška nás vybízí a doslova nutí promýšlet všechny stránky a oblasti naší činnosti; věcně, otevřeně a bez ideologických nánosů a zábran analyzovat naše muzejní problémy a usilovně hledat cesty jejich racionálních řešení. Je toho hodně, co v naší práci vyžaduje tvůrčí diskusi a hledání východisek a co bychom měli doslova podrobit novým myšlenkovým pohledům a z toho vyplývajícím praktickým přístupům. Jen výčet těchto problémů, těžkostí a složitostí v současné době v muzeu prožívaných by vydal na několik stránek.

Jednou z dominujících oblastí naší muzejní činnosti je kulturní a výchovné působení — rozsah, obsah, formy, způsoby a cesty toho, čemu říkáme muzejní prezentační činnost, či jinými slovy kulturní služba ve-

řejnosti. Prezentační a komunikační činnost muzeí má v celém systému kulturně výchovných a vzdělávacích aktivit společnosti významné místo, svým způsobem dokonce ojedinělé. Je to autentická komunikace poznání převážně formou muzejních expozic a výstav, kde hlavním výchovným vzdělávacím činitelem je muzejní sbírkový předmět a širěji vzato muzejní sbírkový fond. Smyslem a posláním muzeí technického, či vědeckotechnického a průmyslového zaměření je shromažďováním a zpřístupňováním svých sbírek technického charakteru rozvíjet kulturu společnosti. Věda, technika a průmyslová úroveň je významnou součástí kultury společnosti — je jejím projevem a formou existence — vyjadřuje intelekt, racionalitu, strukturu volných vlastností a tvůrčích schopností, fantazii, invenci, morální hodnoty a další „kulturotvorné“ stránky jednotlivce a celé společnosti. Systematické rozvíjení vědeckého a technického poznání autentickou komunikací s technickými hodnotami — sbírkami v muzejních expozicích a výstavách nemalou měrou rozvoj a úroveň kultury společnosti ovlivňuje. Je to rozsáhlý, permanentní a velice potřebný úkol technických muzeí uvědomíme-li si, jak masově se rozšiřují rozmanité znakově převládající formy komunikace a vědeckotechnické výchovy a jak málo je příležitostí k auten-

tické komunikaci s historickou či soudobou vědou, technikou a jejich výrobními aplikacemi. Je to úkol přesahující rámec specializovaných technických muzeí; dotýká se celé muzejní sítě. Dokumentace vědy, techniky a hlavně jednotlivých konkrétních průmyslových a zemědělských aplikací by měla být součástí dokumentačního programu každého muzea, v návaznosti na reálnou skutečnost sledovaného regionu, či specializované oblasti. Výchovná a komunikační aktivita ve sféře vědeckého a technického poznání z toho pro všechna muzea nutně vyplývá.

Technické muzeum v Brně je v této sféře kulturních a popularizačních služeb veřejnosti v dnešní době v situaci, která je příznivá úvahám o jeho budoucí činnosti. Příznivé soudobé sociálně politické klima, odborné a profesionální postavení muzea dosažené za uplynulých třicet let (vybudování rozsáhlého sbírkového fondu, z velké části zkatalogizovaného, renovace historicky významných muzejních objektů na Moravě, výstavba nových muzejních zařízení, vybudování řady muzejních expozic a trvalý muzejně výstavní provoz), i příznivé bezprostřední organizačně technické podmínky provozu muzea (uvolnění výstavních a expozičních prostor užívaných dosud cizími institucemi pro jiné účely, dokončování úprav objektů muzea pro expoziční činnost, příznivé personální zabezpečení odborné práce i dalších činností) jsou skutečnosti, na kterých lze teoreticky formulovat a postupně prakticky realizovat racionální komunikační systém muzea s veřejností, formulovaný jako prezentační soustava Technického muzea v Brně. Tato soustava se skládá z několika základních komunikačních center v hlavních rozměrech již

vybudovaných — do budoucna se počítá s jejich zdokonalením — a z postupného utváření nových výchovných a vzdělávacích středisek. Tvoří ji zejména následující subsoustavy komunikace Technického muzea s veřejností.

V první řadě to jsou stávající a nově připravované a budované muzejní expozice v jednotlivých objektech muzea; jako velice aktuální se jeví především zpracování jejich tématického zaměření a jejich trvalé prostorové lokace. V ústřední budově muzea je samozřejmým východiskem obsahového zaměření expozic struktura sbírkového fondu. V přízemí tohoto objektu, včetně nádvoří bude blokována expozice energetické techniky a expozice průmyslové techniky — vývoje strojírenského, textilního a elektrotechnického průmyslu, letecké výroby a techniky, metalurgické techniky. V patře budovy, v jejím východním křídle budou umístěny expozice sdělovací techniky — zvuková technika, radiotechnika, telekomunikační technika a expozice přístrojové techniky — kancelářská technika, geodetická technika, mikroskopie. V západním křídle pak soubor expozic z techniky domácnosti, volného času, ochrany životního prostředí, robotiky, řemesel a další. Pozornost bude v tomto poschodí ústřední budovy věnována i popularizaci významných osobností vědy a techniky a historii techniky u nás.

Celá tato „subsoustava“ specializovaných muzejních expozic — z části již vybudovaná a z části se připravující — je dynamicky a otevřeně koncipována. V dlouhodobějších cyklech bude reagovat na vlastní rozvoj vědy a techniky a samozřejmě i na její dokumentaci v muzeu. Nicméně zhruba patnáct tematických muzej-

ních expozic, které budou v průběhu čtvrtého desetiletí existence muzea realizovány v jeho ústřední budově, vytvoří z něho vskutku unikátní popularizační centrum vědeckotechnického poznání.

Významnou roli ve výchovně vzdělávacím úsilí muzea v ústřední budově sehraje i soustava krátkodobých a dlouhodobých výstav popularizujících jednotlivé stránky a oblasti vědeckotechnického pokroku a obohacující stálé muzejní expozice o aktuální vědecké a technické problémy. Základ výstavní činnosti muzea tvoří výstavy z vlastních sbírek a výstavy jiných technických muzeí, převážně zahraničních. Součástí jsou i výstavy dalších nemuzejních pořadatelů s kulturně výchovným a popularizačním posláním ve vědě, technice a společenské výrobě. Nechybí ani výstavy širšího kulturního zaměření. Tyto výstavy — je jich kolem patnácti ročně — programově oživují, aktualizují a dynamizují soustavu muzejní prezentace v ústřední budově muzea.

Dalším centrem muzejní prezentační činnosti je soustava muzejních expozic provozovaných mimo ústřední budovu muzea a většinou prezentující celomoravský a celorepublikový charakter vybraných technických oblastí v oblastech jejich původní produktivní činnosti. Jsou to muzejní expozice v bývalých výrobních a technických nemovitých objektech „in situ“, renovovaných a spravovaných Technickým muzeem. Je to dnes šest historických objektů, z nichž ve čtyřech jsou již řadu let otevřeny muzejní expozice hojně navštěvované domácími a zahraničními turisty. Jde o kovárnu v Těšanech s expozicí kovářství a kolářství, větrný mlýn v Kuželově s expozicí větrného mlynářství, vodní mlýn ve Slupi s expozicí mly-

nářské techniky a o železářskou hut u Adamova s expozicí železářství. Ve dvou zbývajících objektech se — spolu s jejich renovací — připravují nové expozice: vodohospodářská v Panské rybně ve Slupi a hamernictví ve Šlakhamru u Žďáru nad Sázavou. Účinnější využívání těchto historicky významných výrobních a technických objektů a zbudovaných muzejních expozic v příštích letech bude spočívat v jejich začlenění do kulturně společenských a výchovných potřeb místa, obce či regionu. Jde o objekty přímo srostlé s životem lokality a jejich využití v rámci místních kulturně společenských akcí (lidových slavností, národopisných akcí) by bylo zcela organické.

Významné místo v prezentační činnosti muzea mají další specializované muzejní expozice připravované mimo ústřední budovu muzea v dlouhodobém výhledu těchto expozic. Náš program vychází ze společenské potřeby dokumentovat určitou oblast vědeckotechnického a průmyslového vývoje regionu a z určitých možností získat k tomuto účelu perspektivně patřičné objekty (ku příkladu expozice textilní techniky ve vyraženém továrním objektu, slévárenství ve staré slévárně, životního prostředí v areálu čistící stanice). V současné době je pozornost pracovníků muzea zaměřena na budování a otevření expozice městské hromadné dopravy v areálu MHD v Brně Líšni. Tato expozice svým obsahovým zaměřením (vozidla MHD) a svým rozsahem výrazně obohatí od roku 1992 komunikační činnost muzea.

Závažnou oblastí komunikace muzea s veřejností je dále ediční činnost. Zprostředkovává široké odborné obci výsledky z mnohostranné vědeckovýzkumné a od-

borné činnosti muzea v několika edičních formách — Sborníku Technického muzea v Brně, sborníků materiálů z odborných seminářů a konferencí muzea, monografických publikací z historie vědy a techniky, metodických a odborných studií k muzejní dokumentaci i prezentaci jednotlivých vědeckých, technických a průmyslových oborů a vydávání odborných katalogů muzejních sbírek. Široké veřejnosti zároveň tato ediční činnost nabízí řadu informačních a popularizačních materiálů jak o vlastní muzejní činnosti, tak o jednotlivých stránkách vývoje vědy a techniky. Jsou to řady průvodců muzejními objekty a expozicemi, materiály k výstavám, různé propagační materiály jako pohlednice, leporela, plakáty, muzejní noviny, letáky a další informační a popularizační materiály pro potřebu hromadných sdělovacích prostředků. Tato oblast dozná v nejbližší době rozsáhlé inovace a rozšíření. K novým formám publikace odborné a výzkumné práce dojde hlavně v těch oblastech, které jsou v muzeu s úspěchem dokumentovány více než desetiletí a prokazatelně přesahují rámec muzea i regionu. Na prvním místě je to aktuální problematika používání archeologických metod ve zkoumání výrobních objektů a technologií a jejich prezentace široké odborné veřejnosti, dále pak systematické vydávání odborných katalogů jednotlivých sbírek muzea pro výzkumné účely. Podobně i v oblasti všeobecné popularizace muzea se k dosavadním tradičním formám nabídky veřejnosti připojí nové — nabídky suvenýrů, replik sbírkových předmětů, atraktivních reklamních tiskovin a podobně. Styk muzea s veřejností zajišťuje studijně informační středisko, poskytující — na základě vlastní systematické doku-

mentace informací — širokou škálu poznatků o historické i soudobé vědě, technice a průmyslu. Základem tohoto studijně informačního centra je knihovna s vlastní obslužnou knihovni složkou a studovnou (badatelnou) vybavenou moderním reprografickým zařízením, čtecím zařízením pro mikrofiše a filmy a dalším technickým vybavením pro projekci obrazu a zvuku. Neméně významnou jeho součástí je i dokumentačně informační středisko poskytující všem zájemcům automatizovaným systémem informace o sbírkovém fondu muzea a propojením s ostatními muzei informace o celé muzejní síti, dále videocentrum se souborem dokumentačních videokazet a s možností další dokumentace vědeckotechnické a průmyslové činnosti, a to i na obchodní bázi.

Výčet komunikačních center našeho muzea by nebyl úplný, kdybychom se nezmínilo o zájmové činnosti v muzeu a o metodicko poradenskou činnost jeho pracovníků. Zájmová činnost probíhá především po linii Kruhu přátel Technického muzea, jehož 12 odborných sekcí sdružuje několik set již vyhraněných zájemců o dokumentační činnost ve sféře techniky — sběratelů různých technických hodnot a zajímavostí, modelářů, historiků techniky a dalších spolupracovníků. Jejich činnost — jak uvnitř sekcí, tak i na veřejnost — přispívá k plnění muzejních úkolů a výrazně rozvíjí komunikační funkci našeho muzea. Metodicko—poradenská činnost odborných pracovníků muzea je převážně záležitostí odborných a vědeckých konferencí a seminářů věnovaných určitým technickým sférám a problémům, častých a v mnoha oborech pravidelných odborných konzultací a metodických rad

rozšiřujících naše působení především k odborné a profesionální veřejnosti.

I z tohoto letmého uvedení komunikační soustavy Technického muzea je zřejmá rozsáhlost a mnohotvárnost jeho styku s veřejností v 30. roce jeho existence. Ne- ní soustavou uzavřenou a neměnnou; její praktické naplňování je a bude determi-

nováno a modifikováno konkrétními pro-vozními, technicko—organizačními a eko-nomickými podmínkami, z nichž finanční možnosti rozhodně budou jedny z nejdů-ležitějších. Je přáním všech muzejních pracovníků tento program komunikace muzea s veřejností v průběhu jeho čtvrté- ho desetiletí úspěšně dobudovat.



Jiří Jaroš

K evidenci a průzkumu technických objektů v terénu

V počátcích evidence a průzkumu technických objektů v terénu vycházelo Technické muzeum v Brně především z úzké spolupráce s krajskými středisky státní památkové péče v Brně a v Ostravě — platí to zejména o činnosti muzea v sedmdesátých letech; v dalším období se muzeum postupně dopracovalo k vlastním přístupům v dokumentaci a péči o technické objekty v terénu.

První etapa této muzejní činnosti je charakterizována vyhledáváním vybraných objektů z hledisek památkové a muzejní aktivity; ve druhé etapě průzkumu technických objektů v terénu, která započala v osmdesátých letech, jde o to, podchytit pokud možno co nejúplněji soubor muzejně technicky pozoruhodných objektů v terénu, nejenom těch, které byly v minulosti uvažovány jako potenciální expozice. Technickému muzeu v tomto směru již v žádném případě nejde o rozšiřování stávajícího fondu objektů a o jejich výlučně expoziční využití. Z předchozích zkušeností v tomto směru vyplývá, že každý takový přístup má své sbírkotvorné, prezentační a v neposlední řadě také materiálně technické hranice. (1) V této souvislosti ovšem vystupuje otázka, jak přistupovat k těm technickým objektům v terénu, které z různých důvodů nebyly začleněny do žádných minulých aktivizačních programů ani kulturních ani ji-

ných společenských či hospodářských organizací. Záměrně proto na tomto místě používáme termínu „technické objekty v terénu“, abychom rozlišili jejich kvalitu od těch objektů, které jsou běžně — často v tomtéž významu — označovány jako „technické památky“. V případě technické památky v plném významu tohoto termínu totiž musíme uvažovat nejenom o samotné historicko—technické hodnotě objektu, nýbrž také o jejím soudobém společenském zhodnocení (využití, aktivaci). V tomto smyslu technický objekt v terénu je jakýkoli výrobně technický objekt, mající svébytnou civilizační hodnotu, tj. plnou výpovědní hodnotu pro poznání dosaženého stupně výroby a techniky, i bez onoho kulturně společenského využití, které je nezbytným atributem technické památky. Pracovníci brněnského Technického muzea proto pokračují v plnění výzkumného úkolu „Technické památky — nedílná součást dokumentačního zájmu muzeí“, který započal již před léty. Cílem výzkumného úkolu v současné etapě tedy je podávat výsledky průzkumu zjištěných technických objektů v terénu formou soupisů a katalogů, které slouží jako podklady pro jiné uživatele těchto objektů nežli jsou jen muzejní a památkové instituce.

V jihomoravském a severomoravském regionu bylo předběžně zjištěno 331 lokalit:

z tohoto množství však po prováděných sondážích v terénu, koordinacích různých soupisů památkové péče atd. nepochybně vypadne celá řada lokalit. Uvedený soubor lze chápat jako množinu objektů s potencionální výpovědní hodnotou. Definitivní soupis lokalit po naznačených korekturách měl být uveřejněn v publikaci, kterou s týmem dalších spolupracovníků z českých institucí připravilo, bohužel však nevydalo nakladatelství Olympia v Praze na rok 1990. Vydání publikací v tomto směru však není konečným cílem výzkumného úkolu, nýbrž jedním z jeho prezentačních výstupů.

Nejdůležitějším výstupem úkolu — a zde právě vyvstávají největší realizační obtíže — jsou právě ony návrhy praktického společenského využití technických objektů v terénu. Stále totiž platí onen všeobecný trend přístupu dosavadních uživatelů, kteří v případě, že o příslušný technický objekt projeví zájem památková nebo muzejní instituce, pokud je v provozu, zastavují jeho provoz, vyčleňují jej ze svých fondů a snaží se předávat jej nejčastěji technickému muzeu nebo památkové péči. Zde mnohdy nepomáhá ani hledání uživatelů formou publicity ve veřejných sdělovacích prostředcích. Tak například při hledání uživatelů pro větrné turbíny ve Vedrovicích a ve Višňovém na Znojemsku použili pracovníci muzea pořadu československé televize „Spektrum — nekonvenční druhy energie“, ale přes rozsáhlou publicitu pořadu se nepřihlásil žádný nový uživatel objektů; na druhé straně ovšem tento pořad svým způsobem zapůsobil na dosavadní uživatele snažící se najít způsoby ochrany pro tyto stroje. V současné době proto Památkový ústav v Brně spolu s Technickým muzeem a okresními orgá-

ny hledají možnosti vhodného využití, a tím i záchrany těchto unikátních objektů. V této souvislosti totiž je zapotřebí vzít v úvahu onu závažnou skutečnost, že pokud se tyto návrhy nerealizují, obvykle není možné zabránit částečné nebo i úplné devastaci těchto objektů v terénu. Velmi nechvalný příklad v tomto směru poskytl bývalý MNV v Nezamyslicích, když zcela zničil budovu mlýna, z níž se Technickému muzeu v Brně za velkých těžkostí podařilo zachránit polovinu unikátního Zuppingerova kola. Další příklad tohoto druhu je možno uvést ze severomoravských Kunciček u Bašky, kde uživatelská organizace odmítla převzít zachovalý objekt mlýna s vodním kolem, přebuduje jej na moštárnu a prázdným náhonem bezúčelně proteče voda.

V „lepších případech“ pak obvykle není možno zabránit přeměnám technických objektů v terénu v nejrůznější stavební kýče; příklady tohoto typu nacházíme zejména u přestaveb těles některých zděných větrných mlýnů na jižní Moravě. (2) Neřešenou otázkou byla také přístupnost některých objektů, rozdílná podle druhu držitelů — v soukromém vlastnictví, ve správě JZD, státních statků, závodů, státních orgánů — sem patří i objekty, které obvykle nebylo možno v minulosti dokumentovat, například některé typy elektráren, nemluvě o objektech nacházejících se v bývalém pohraničním pásmu.

K prvotnímu zpracování některých druhů technických objektů slouží již uzavřené soupisy („Vodní díla v povodí Svitavy“, „Vodní díla v povodí Dyje“, „Větrná kola v jihomoravském kraji“). Zvláštní kapitolou průzkumu technických objektů v moravském teritoriu je evidence a ochrana lokalit zkoumaných archeologickými me-